

СТРАТЕГІЯ НАБЛИЖЕННЯ ДО РЕАЛЬНОСТІ У СВІТІ ВИМИСЛУ: СИНТАКСИС І ПРАГМАТИКА РОМАНУ “PNIN” В. В. НАБОКОВА

РАДЗІЄВСЬКА Т. В.

Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАНУ

У статті розглянуто функціонування та прагматичну специфіку парентетичного компонента в тексті англомовного роману В. В. Набокова “Pnin” (1957). Основна увага приділена виявленню характеру зв'язку між парентетичною конструкцією та основною частиною речення, до якого вона входить, а також ролі “референційного фактора” у його формуванні. З'ясовано, що у процесі текстотворення введення парентетичного компонента до складу синтаксичної структури речення мотивується авторською інтенцією наближення оповіді до зображуваного світу та посилення ефекту реальності повідомлюваного; воно створює в тексті додаткові інформаційні потоки, що передбачають активізацію рецептивної діяльності.

Ключові слова: парентетична конструкція, синтаксис речення, прагматика тексту, В. В. Набоков, англомовний роман “Pnin”, референція.

В статье рассматривается функционирование и прагматическая специфика парентетического компонента в тексте англоязычного романа В. В. Набокова “Pnin” (1957). Основное внимание уделяется определению характера связи между парентетической конструкцией и основной частью предложения, в которое она входит, а также роли “фактора референции” в ее формировании. Делается вывод о том, что введение в процессе текстообразования парентетического компонента в состав синтаксической структуры предложения мотивируется авторской интенцией приблизить повествование к изображаемой действительности и усилить эффект реальности сообщаемого; оно создает в тексте дополнительные информационные потоки, предполагающие активизацию рецептивной деятельности.

Ключевые слова: парентетическая конструкция, синтаксис предложения, прагматика текста, В. В. Набоков, англоязычный роман “Pnin”, референция.

The paper deals with the functioning and pragmatic characteristics of a parenthetical component in Vladimir Nabokov's novel “Pnin” (1957). The focus is on the analysis of a type of relation between a parenthetical construction and the main bulk of a sentence it contains, and also the role of the reference factor in its formation. The research concludes that the insertion of a parenthetical construction in the syntactical structure of a sentence is motivated by the author's intention to diminish the distance between the narrative and the actualities described and to strengthen the effect of reality; it forms additional semantic currents able to activate receptive activity.

Key words: parenthetical construction, syntax of a sentence, text pragmatics, V. V. Nabokov, novel “Pnin”, reference.

Серед дослідників творчості В. В. Набокова, особливо європейських та американських, утвердився погляд на тексти письменника як на металітературу, який обмежує вивчення його творів аналізом формалізованих аспектів тексту [6, с. 127]. Утвердження цього погляду та традиція його розвитку в літературознавчих і критичних студіях пізнішого періоду становлять головну лінію набоківознавства, особливо західного [там само], і “завдячує” відомому висловленню поета і критика В. Ф. Ходасевича про творчість раннього періоду письменника. Характеризуючи її у своїй статті “О Сирине” (кінець 30-х рр. мин. ст.), Вл. Ходасевич наголошував на провідній ролі прийомів у його творчому методі: “Його твори насичені не лише дійовими особами, але й численною кількістю прийомів, які, ніби ельфи та гноми, сновигають

між персонажами, творять величезну роботу: пиляють, ріжуть, прибивають, малюють, на очах у глядача ставлячи та розбираючи ті декорації, в яких розігрується п'єса. Вони будують світ твору і самі опиняються його неусувно (рос. *неустранимо*) важливими персонажами" [цит. за пр.: 5, с. 222]. З цим, звичайно, не можна не погодитися, однак, те, що у предметному полі літературознавства пов'язується з використанням технічних прийомів і відбиває певну площину твору, відмінну від його тематико-ідейної площини, для лінгвістики є основним і безпосереднім об'єктом уваги, оскільки те, що наповнює текстовий твір, – мовні одиниці фонологічного, лексичного, синтаксичного, супрасинтаксичного та інших мовних рівнів, входячи до нього згідно з певними комбінаторними механізмами, становить *par excellence* прямий об'єкт аналізу в лінгвістиці.

Однією з особливостей текстів В. В. Набокова у сфері синтаксису виступає широке використання парентетичних (вставних і вставлених) конструкцій – цілих речень, їх фрагментів, словосполучень, окремих слів, які оформлені парними дужками. Напр.: *В лесу он усаживался на толстый ствол березы, недавно поваленной грозой (и до сих пор всеми своими листьями трепещущей от удара), курил, заграждал книгой путь торопившимся муравьям или предавался мрачному раздумью ("Круг"). Он оставил мне ворох старых журналов (ничто так не стареет и не пылится, как советский журнал, баимачные колодки (колодкам было суджено преследовать меня) и новенькое самопишущее перо (на память) ("Памяти Л. И. Шигаева")*. Схильність до вживання подібного структурного компонента в реченні була окремо відзначена ще у 30-і роки у відгуках на його твори; зокрема один із критиків російської еміграції П. Пільський писав про це в негативному контексті: "Ворогуючи зі звичайним намаганням письменників до ясності та легкості фраз, Сирич затягує періоди, подовжує фрази, забуває їх іноземними словами, обтяжує смисл, дрібнить увагу подробицями, деталями, численними вставними реченнями, і смисл їх треба розшукувати в зачиненій темряві дужок" [цит. за пр.: 5, с. 152]. Про "барикаду дужок" у В. В. Набокова пише і сучасний дослідник життя і творчості письменника Б. Бойд, характеризуючи текст роману "Дар" [1, с. 521].

Симптоматично, що конструкції у дужках, рясно представлені не лише у прозі, а й у поезії письменника, ставали також і об'єктом пародіювання, відбитки якого знаходимо, наприклад, в есе Вік. Єрофєєва, присвяченому письменникові (подаємо мовою оригіналу – *Т.Р.*): "Набоковский недоброжелатель, ревнивый и ревностный приверженец славных традиций русского классического романа XIX века, прочтя с нарастающим раздражением набоковские сочинения, в конечном счете, напрягшись, найдет (угрюмый взор и помятый пиджак, – в презрительных скобках отметил бы сам Набоков) тот неизбежный вид казни, который, на его взгляд, сей сочинитель бесспорно заслуживает" [4, с. 125].

Приєм розширення синтаксичного простору речення за рахунок включення додаткового компонента – конструкції у дужках – був розбудований В. В. Набоковим у його російськомовній прозі, оповіданнях та романах. Так, у романі "Дар" включення певної парентетичної конструкції виконує чимало функцій різнопланового характеру [7]. Цей прийом використовується і в англійських текстах письменника, де він набуває нових ознак і нових способів вживання, перетворюючись на вагомий складник у репертуарі засобів зображення світу, в якому існують персонажі. Це дає підстави для припущення про їх зв'язок з певною комунікативною стратегією, реалізованою в ході оповіді [2, с. 63–66]. У цілому, наявність та функціонування додаткової синтаксичної структури, що інкорпорується або додається до основної частини речення, становить помітне явище в розвитку художнього, і не лише художнього, дискурсу, в якому спостерігаємо певні загальні тенденції розвитку мови, її синтаксису та прагматики, що зумовлює актуальність комплексного аналізу цього явища на матеріалі різних дискурсів.

Мета статті – аналіз вживання парентетичних конструкцій у прозі В. В. Набокова, з'ясування їх співвідношення з тією частиною речення, до складу якої вони входять, реконструкція комунікативних стратегій, знаками яких вони виступають.

Матеріалом слугує повний текст англомовного роману письменника "Pnin" (1957), який малює життя емігранта Тимофія Пніна, викладача російської мови в одному з американських університетів, та абсолютна вибірка з тексту речень з парентетичним компонентом у дужках (парентетичний компонент у дужках ми надалі позначатимемо – ПК, основну частину речення, до якої він входить, – ОК, парентетичний компонент маркуємо згідно з його порядковим номером у тексті роману). Розповідь про життя Пніна, зображення його стосунків з оточуючими, його поведінки, зокрема мовної, оскільки він є білінгвом і в своєму спілкуванні послуговується різними мовами, стає одним із джерел породження речень з ПК.

Завдання:

- визначення типів співвідношення між ПК та ОК, враховуючи їх референційну специфіку;
- виявлення підтипів співвідношення в межах виділених типів;
- аналіз лінгвосеміотичної природи опозицій між ПК та ОК як одного з аспектів мовної свідомості суб'єкта текстотворення.

У вживанні в реченні парентетичного компонента у тексті роману "Pnin" можна побачити два основні випадки, які розрізняються за їхнім зв'язком з референційною ситуацією. У першому випадку ПК і ОК співвідносяться з різними референційними ситуаціями, у другому – з однією. Говорячи про співвіднесеність з різними або однією референційною ситуацією, ми розуміємо це відношення досить широко і маємо на увазі випадки, коли ці ситуації розрізняються (чи збігаються) за просторово-часовими координатами, характеризуються різними (або одними) суб'єктами дії тощо. В одних випадках ці показники можуть бути виражені з достатньою експліцитністю, і тоді співвіднесеність ПК та ОК з однією чи різними референційними ситуаціями має очевидний характер. У других, навпаки, – вони позбавлені формального вираження і виявляються за рахунок контексту. Можливі й такі випадки, коли ОК і ПК розрізняються за суб'єктом дії або іншою ознакою, однак її референти мисляться як складники комплексної, проте однієї, референційної ситуації. Речення, в яких ПК і ОК співвідносяться з різними ситуаціями, будемо називати реченнями з різнореференційними ПК і ОК і, відповідно, ті, що співвідносяться з однією, – реченнями з однореференційними ПК і ОК.

1. Речення з різнореференційними ПК і ОК. У більшості випадків "співіснування" ПК і ОК у рамках одного синтаксичного цілого пов'язане з вербальною природою референційного об'єкта – певної репліки, висловлювання, окремого виразу, мовленнєвого кліше.

1.1. Типовим для розповіді про персонажа-білінгва, яким є Тимофій Пнін, та зображення його мовленнєвої поведінки, його участі в різноманітних комунікативних подіях і ситуаціях виступає включення парентетичної конструкції, вербальним референтом якої є фрагмент ОК. Так, в одному з перших епізодів, коли Пнін усвідомлює, що запізнюється на поїзд, опис ситуації подається частково через відтворення його внутрішнього мовлення, внаслідок чого породжується невласне пряма мова (narrated monologue): *He glanced streetward. The bus had just come. The engagement meant an extra fifty dollars. His hand flew to his right side. It was there, slava Bogu (thank God)! Very well! He would not wear his black suit – vot i vsyo (that's all). He would retrieve it on his way back* (19–20). У цьому фрагменті ПК *thank God* та *that's all* виступають засобами для позначення фрагментів референційної ситуації – *slava Bogu* та *vot i vsyo*, які відтворюють фрагменти внутрішнього мовлення Пніна, що реалізується в кодї російської мови, і виступають вербальними референтами для їх англійських позначень *thank God* та *that's all*. Пор.: також інші подібні вживання ПК при зображенні комунікативних ситуацій – діалогів, окремих реплік, часто в рамках авторської нарації або в рамках спогадів персонажа: ... *whenever they met: 'Ah, Timofey Pahlch! Nu kak? (Well how?) A vi, baten'ka, zdorovo postareli (Well, well, old boy, you certainly don't look any younger)!*' (110–111). *'Avtomobil', kostyum – nu pryamo amerikanets (a veritable American), pryamo Ayzenhauer!*' said Varvara, and introduced Pnin to Roza Abramovna Shpolyanski (121). *'Tshay gotoff (tea's ready),'* called Susan from the porch

in her funny functional Russian. 'Timofey, Rozochka! Tshay!' (133). ... the Garden Strawberries, zemlyanika, and the other cultivated species, klubnika (Hautbois or Green Strawberries), and the radiant golden jams, and the various biscuits... (134). ... the spine thrill of a felicitous guess; and all the innumerable triumphs of bezkoristny (disinterested, devoted) scholarship – this had corrupted Pnin, this had made of him a happy (139). The barn was full of dachniki (vacationists) and disabled soldiers from a nearby hospital (162). He and I turned out to be, as he quipped, vos' midesyatniki (men of the Eighties), that is, we both happened to have lodgings for the night in the West Eighties... (173).

Подібне співвідношення між ПК і ОК спостерігаємо, коли при зображенні діалогічної комунікативної ситуації ПК відображає авторський коментар стосовно певних компонентів мовленнєвої події – окремих слів, вимови, інтонації тощо. Напр., *'As you like,' said Dr Wind, and proceeded to impress upon pinned Pnin the following points: That it had all been Liza's idea – 'simplifying matters, you know, for the sake of our child' (the 'our' sounded tripersonal)... (48). 'By the way,' interrupted Pnin, ducking and pointing, 'you can just see a corner of the campus from here'. All this was due ('Yes, I see, vizhu, vizhu, kampus kak kampus: The usual kind of thing'), all this, including a scholarship, was due to the influence of Dr Maywood ('You know, Timofey, some day you should write him a word, just a little sign of courtesy') (57). Див. також наступний фрагмент, де передається індивідуальний неологізм героя – слово рос. "психо-ослинье", що відображає його ставлення до діяльності колишньої дружини Лізи: *Pnin used to be always embarrassed by Liza's 'psihooslinie' ('psychoasinine') interests, and even now, when he ought to have been indifferent, he felt a twinge of revulsion and pity (51), де англійська транслітерація неологізму є референтом ПК. Від розглянутих випадків вживання ПК, що виступає позначенням для фрагмента ОК, відрізняється позірно близький випадок, коли конструкція в дужках подає англійський аналог безеквівалентної лексики іншої мови; в романі це російська мова. Див., напр., фрагмент, де описується одна з вечірок у колі знайомих Пніна: *There was also a large plate of cold cuts, real German pumpernickel, and a dish of very special vinaigrette, where shrimps hobnobbed with pickles and peas, and some miniature sausages in tomato sauce, and hot pirozhki (mushroom tarts, meat tarts, cabbage tarts), and four kinds of nuts, and various interesting Oriental sweets. Drinks were to be represented by whisky (Betty's contribution), ryabinovka (a rowanberry liqueur), brandy-and-grenadine cocktail... (150–152).***

1.2. Подібне, лише "інвертоване", співвідношення між ПК і ОК спостерігаємо, коли ПК виступає референтом ОК або його фрагмента. Типовим явищем тут є синтаксичні утворення, які складаються з речення, що представляє оповідь про певну комунікативну подію чи ситуацію або окрему дію персонажа, в яку вклинюється зображення цієї події чи дії у вигляді фрагмента прямої мови. Він і виступає референтом того знака, який утворений основним реченням. Напр., *Suddenly he heard her sonorous voice ('Timofey, zdrastvuy!') behind him, and, wheeling around, saw her emerge from the only Greyhound he had decided would not bring her (55). ... after this or that lady had gone home and seen the light and come back to describe the newly discovered sensation to her still blocked but rapt sisters, a ringing note of revivalism pleasingly coloured the proceedings ('Well, girls, when George last night') (53). Yes – she never doubted that Timofey was a darling ('Nu kakoy zhe ti dushka') (59).*

Тут, як ми бачимо, конструкція в дужках, що не має формально-граматичного зв'язку з основною структурою, дає можливість відтворити комунікативну подію, принаймні її елементи, "зсередини", завдяки чому перед реципієнтом подія відкривається з її "реального" боку і змальовується в режимі, який можна назвати "як все було насправді". Ефект реальності посилюється, коли ПК передає мовлення персонажа у тому мовному кодї, в якому воно реалізувалося "насправді", тобто кодї, відмінному від мови оповіді. У романі "Пнін" це переважно російська і в окремих випадках німецька мови, а також мовлення з перемиканням кодів.

Напр., *It was a 'very fancy' school – she said this in English – the boys played a kind of indoor tennis with their hands, between walls, and there would be in his form a – (she produced with false nonchalance a well-known American name which meant nothing to Pnin because it was not that of a poet or a president).* (56). *All this was due ('Yes, I see, vizhu, vizhu, kampus kak kampus: The usual kind of thing'), all this, including a scholarship, was due to the influence of Dr Maywood...* (57). *'Ach nein, nein, nein,' said Pnin. 'Let us finish this nightmare conversation (diese koschmarische Sprache).'* (46).

Подібне спостерігаємо, коли відтворення елементів прямої мови супроводжується коментарем оповідача. Див., напр.: *He had enormous difficulty ('dzeefeecooltsee' in Pninian English) with depalatinization, never managing to remove the extra Russian moisture from t's and d's before the vowels he so quaintly softened* (71), де при транслітерації англійського слова відтворюються особливості англійської вимови Тимофія Пніна, який не має достатніх фонетичних навичок. Пор.: *'Look here, Komarov (Poslushayte, Komarov) – a rather discourteous manner of address) – said Pnin'* (81) та *... all he could muster when called upon to utter 'noon' was the lax vowel of the German 'nun' ('I have no classes in afternun on Tuesday. Today is Tuesday')* (74). Наближення читача до описуваної ситуації досягається при поєднанні парентези та цитації. Таке поєднання спостерігається при описі ситуації, коли Пнін читає російську емігрантську газету, що видається в Чикаго, звертаючи увагу на оголошення з пропозицією різноманітних послуг: *Another Gogolian person, in Miami, offered 'a two-room apartment for non-drinkers (dlya trezvih), among fruit trees and flowers', while in Hammond a room was wistfully being let' in a small quiet family'* ... (83), де наводяться цитати з газетних публікацій, фрагмент з яких виступає знаком референта вербальної природи, представленого в дужках (*dlya trezvih*).

В іншому епізоді, описуючи різноманітні опитування, тестування, іспити для пацієнтів, розробкою та впровадженням яких займаються психіатри Ліза та Ерік Вінди у Німеччині, оповідач вводить “представника” референційної ситуації у вигляді одного слова – нім. *das Kleine* “малюк” у дужках; пор.: *... there is the Augusta Angst Abstract Test in which the little one (das Kleine) is made to express a list of terms ('groaning', 'pleasure', 'darkness') by means of unlifted lines* (97), яке має показати, що всі описувані тести належать до німецькомовної практики психоаналізу. Нарешті, наближення до референційної ситуації досягається за рахунок введення кількох ПК до прямої мови персонажа, які демонструють, що “насправді” персонаж говорить російською, а не англійською мовою. Так, вислови під час бесіди в середовищі російських емігрантів оформлено так: *However (odnako), it really is hot here (i zharko zhe u vas)! I think I shall now present myself before the most luminous orbs (presvetlie ochi, jocular) of Alexandr Petrovich and then go for a dip (okupnutsya, also jocular) in the river he so vividly describes in his letter'*. (122-124). Подібних фрагментів у тексті “Пніна” чимало, див., напр., част. 3–4 розділу 7.

2. Речення з однореференційними ПК і ОК. Інший тип співвідношення ПК і ОК в тексті роману становлять такі утворення, де обидва компоненти речення співвідносяться з однією референційною ситуацією. Точніше було б тут говорити про співвіднесеність з одним референційним простором, а не з конкретною референційною ситуацією. Така співвіднесеність може бути реалізована, коли описуване в ОК та описуване в ПК мисляться як належні до одного простору й об'єднуються відношенням співпросторовості (рос. “категория соппространственности” [3]) або відношенням “співчасовості”, тобто усвідомлюються як належні одному часовому проміжку, одним координатам часу. Так, у наступному прикладі з останнього сьомого розділу роману, де текст репрезентує оповідь від 1-ї особи, ПК подає інформацію про школу, до якої ходив оповідач у той самий період, в який ходив до гімназії Пнін: *... returned with his son Timofey, a thirteen-year-old gimnazist (classical school pupil) in his gimnazicheskii uniform – black blouse, black pants, shiny black belt (I attended a more liberal school where we wore what we liked)* (160). Хоча з формального погляду ПК і ОК у цьому фрагменті можна вважати

вербальними знаками різних референційних ситуацій, загальний контекст оповіді дає підстави для їх інтерпретації як належних до одного референційного простору. Особливістю функціонування ПК тут є те, що він у тексті роману виступає, по-перше, доповненням, а, по друге, – уточненням того, про що йдеться в ОК. Доповнення й уточнення, які є логічно спорідненими операціями, розрізняються між собою тим, що перше надає загальну додаткову інформацію щодо різних компонентів ОК, напр., суб'єкта, предиката, його адвербіальних чи модальних компонентів, а також описуваної ситуації у цілому, а друге є деталізацією щодо певного компонента ОК, в основі якої актуалізуються партитивні відношення "ціле – частина цілого".

2.1. ПК з функцією **доповнення** реалізують різноманітні аспекти текстотворення, пов'язані з намаганням створити більш поглиблену і деталізовану картину життя Пніна, його подій та епізодів.

Частина подібних ПК подає певну додаткову інформацію щодо компонентів описуваної ситуації, позначеної словосполученням, яке виступає в синтаксичній структурі як другорядний член речення, тобто належить до синтаксичної периферії речення. Це може бути доповнення, яке передає характеристику дії: *Thenceforth they would often 'devise', as they met and stopped on thresholds, on landings, on two different levels of staircase steps (exchanging altitudes and turning to each other anew), or as they walked in opposite directions up and down a room...* (37). *He coughed into his fist with an unexpected cavernous sound (which somehow reminded Joan of a professional Don Cossack she had once met) and...* (31); характеристику об'єкта дії (об'єктного компонента): *... but because he could manufacture in a twinkle a one-note mouth-organ out a pea pod, make a flat pebble skip ten times on the surface of a pond, shadowgraph with his knuckles a rabbit (complete with blinking eye)* (12). *In the chrome plating, in the glass of a sun-rimmed headlamp, he would see a view of the street and himself comparable to the microcosmic version of a room (with a dorsal view of diminutive people) in that very special and very magical small convex mirror that, half a millennium ago, Van Eyck and Petrus Christus and Memling used to paint into their detailed interiors, behind the sour merchant or the domestic Madonna* (104). *He rang up the residence of President Poore, whom he had once talked to (about improving the curriculum) at a lawn function...* (143).

ПК може виконувати функцію доповнення інформації, яка стосується описуваної ситуації у цілому: *... the road emerged into the romantic, free, beloved radiance of a great field untowed by time (the horses galloping away and tossing their silvery manes among the tall flowers), as drowsiness overcame Pnin...* (86). *The setting of the final scene was the hallway. Hagen could not find the cane he had come with (it had fallen behind a trunk in the closet)* (154), часто з акцентом на місце дії (локус) або час дії (темпоральний простір): *... he had recited (a bespectacled lad all alone on the stage) a poem by Pushkin* (28). *It should not be deemed surprising, therefore, that even Pnin, not a very observant man in everyday life, could not help becoming aware (sometime during his ninth year at Waindell) that a lanky, bespectacled old fellow with scholarly strands of steel-grey hair...* (144).

Усі вони значно конкретизують створювану вербальну картину ситуації, додаючи їй рис унікальності. Виразним зразком такого доповнення виступає фрагмент з початку третього розділу, де характеризується стан свідомості героя – *Pnin's mind* при переїзді до нового місця помешкання та оцінці свого нового житла – через фізичні відчуття від сприйняття звуків, породжених грою сусіднього хлопчика у м'яч: *... and even that room became positively dapper in Pnin's mind (where a small ball still rebounded) when compared with the old, now dust-blurred lodgings of his long Central-European, Nansen-passport period* (62). Додавання такої конкретної інформації дає змогу наблизити ситуацію до реципієнта, який отримує можливість чітко її собі уявити.

Частина ПК з функцією доповнення відбиває коментар оповідача до ситуації. Напр.: *He seemed to be quite unexpectedly (for human despair seldom leads to great truths) on the verge of a simple solution of the universe but was interrupted by an urgent request* (61). *There had been (to pick out here and there only special offenders) that room in the eminently hermetic-looking Duke's Lodge, Waindellville...* (65), де номінацією *offenders* позначені будівельники та ремонтники, які своїми діями заважали Пніну. Див. також: *Should one trace Victor's passion for pigments back to Hans Andersen (no relation to the bedside Dane), who had been a stained-glass artist...* (91). *But bad Victor would not play with Lou and Tina, ignored the dolls, struck out all the listed words (which was against the rules), and made drawings that had no subhuman significance whatever* (99). Тут за сукупністю характеристик ОК та ПК актуалізується семантика того, що доповнення пов'язане з більш широкою обізнаністю оповідача щодо описуваної ситуації, ніж потрібно для викладу. Завдяки розподілу речення на дві структурні частини може виникати два шари інформації – основна, яка надається адресатові (“обліigatorна”), і та, що надається як факультативна (додаткова), введення якої створює додатковий прагматичний ефект. Він особливо відчутний, коли коментар супроводжується певним маркером, що вказує на модальність істинності, напр., *actually* “насправді”: ... *while some student translated some sentence in old and ruddy Professor Oliver Bradstreet Mann's Elementary Russian (actually written from beginning to end by two frail drudges, John and Olga Krotki, both dead today), such as 'The boy is playing with his nurse and his uncle'*. (34). Тут ПК виступає носієм додаткової істинної інформації та протиставляється ОК, що передає загальноприйнятну “версію” події. Контраст, що виникає в цьому разі між ОК і ПК, підкреслює різницю в обсязі та якості інформації в ОК та ПК; див. також: ... *'Excuse me, I only am grazing,' as the gentle intruder (whose English was growing richer at a surprising pace) remarked, glancing over the higher of his two shoulders...* (36). *Of course, Victor's mother was not really dead; she had left his everyday father, Dr Eric Wind (now in South America), and was about to be married in Buffalo to a man named Church* (88).

Іноді модальність істинності поступається місцем оцінці, хоча такі випадки поодинокі: ... *Bring also your spouse – or perhaps you are a Bachelor of Hearts? (Oh, punster Pnin!)* (149), де відображена схильність героя до жартів та специфічних каламбурів.

Доповнення, оформлене у вигляді конструкції в дужках, незалежно від того, наскільки воно синтаксично вбудовується до основної структури речення, створює ефект контрасту між тією інформацією, що міститься в ОК, та інформацією, що міститься в ПК: компонент у дужках за рахунок свого парентетичного статусу сигналізує про інтенцію наблизити пропонований в ОК опис ситуації до “реальної”, тому і сама графема “дужки” виступає маркером авторської інтенції.

2.2. Ще відвертіше намагання зменшити дистанцію між референційною ситуацією та вербальним знаком виявляється, коли ПК виступає з основною функцією **уточнення**. У цьому разі ПК утворюється з невеликої за кількістю лексем синтагмою, подає уточнювальну інформацію про певний компонент цілого, окремий параметр об'єкта або особи (деталі зовнішності, ім'я особи, точні параметри певного часового проміжку, топографічних реалій тощо). Ця не занадто численна група ПК утворює досить репрезентативний підтип випадків, які акцентують вектор стилістичних пошуків у романі. Його представляють певні елементи зовнішності персонажа, його одягу, а також компоненти внутрішнього стану: *Ideally bald, sun-tanned, and clean-shaven, he began rather impressively with that great brown dome of his, tortoise-shell glasses (masking an infantile absence of eyebrows), apish upper lip...* (1). *His sloppy socks were of scarlet wool with lilac lozenges; his conservative black Oxfords had cost him about as much as all the rest of his clothing (flamboyant goon tie included)* (3). ... *and since everything Liza alluded to (opening wide her radiant black-lashed blue eyes)...* (90). ... *before losing his mind (and believing himself to be a cathedral) soon after his beloved daughter married a grey-haired Hamburg jeweler...* (92).

Це також точні позначення складників соціального та професійного життя героїв, у романі такими виступають назви лекцій, книжок, курсів, які читаються персонажами твору, деякими подробицями їхньої професійної роботи: *That autumn he supplemented his Russian courses by delivering a weekly lecture in a so-called symposium ('Wingless Europe: A Survey of Contemporary Continental Culture') directed by Dr Hagen (13). ... his Gladstone bag contained a relatively new black suit he planned to wear that night for the lecture ('Are the Russian People Communist?') before the Cremona ladies. It also contained next Monday's symposium lecture ('Don Quixote and Faust'), which he intended to study the next day, on his way back to Waindell, and a paper by the graduate student, Betty Bliss ('Dostoyevsky and Gestalt Psychology'), that he had to read for Dr Hagen, who was her main director of cerebration (14–15). This stood for the Evolution of Sense, his greatest course (with an enrolment of twelve, none even remotely apostolic)... (29). When the new Fall Term (Pnin's tenth) began, the nuisance was aggravated by the fact... (146).*

Найкраще представляють цей аспект випадки, коли ПК пов'язане з точною ідентифікацією міста чи часу, а також особи, про яку йдеться: *Recently (in December 1951) his friend Chateau had sent him an issue of a journal of psychiatry with an article written by Dr Albina Dunkelberg (50). In the Fall Semester of that particular year (1950), the enrolment in the Russian Language courses consisted of one student, plump and earnest Betty Bliss, in the Transitional Group, one, a mere name (Ivan Dub, who never materialized) in the Advanced... (6–7). He delivered these stale goods with the rotund gusto of the classical Alexandrinka (a theatre in Petersburg), rather than with the crisp simplicity of the Moscow Artists... (9). He never celebrated it nowadays, partly because, after his departure from Russia, it sidled by in a Gregorian disguise (thirteen – no, twelve days late)... (75). ... evolved method about which Dr Eric Wind (sitting on a bench, near a fountain, in Quito, Ecuador) would never learn (112). ... but Victor at three not only copied the researcher's (Dr Liza Wind's) far from ideal square with contemptuous accuracy but added a smaller one beside the copy <...> in fact, he avoided the human form altogether and when pressed by Papa (Dr Eric Wind) to draw Mama (Dr Liza Wind), responded with a lovely undulation... (93–94). Three miles north, in a riverside clearing at the foot of a grassy knoll, one could distinguish the gables of an ornate house (variously known as Cook's, Cook's Place, Cook's Castle, or The Pines – its initial appellation) (115) та ін.*

До уточнювальних ПК можна віднести поодинокі випадки екземпліфікації: *... stood on a wooded hill eight hundred feet high, called Mount Ettrick, in one of the fairest of New England's fair states, the adventurous summer tourist (Miranda or Mary, Tom or Jim, whose pencilled names were almost obliterated on the balustrade) might observe a vast sea of greenery... (114).* Проте, формально подібні до попередніх випадків вживання ПК, вони типологічно значно відрізняються від них унаслідок того, що входять до контексту загальних висловлювань, а не опису конкретних ситуацій. У цілому ж слід підкреслити, що уточнювальні ПК значною мірою сприяють створенню ефекту достовірності викладу.

3. Речення з ПК та метатекстове відношення. Вживання ПК у дужках залежно від "фактора референції", представленого розглянутим вище матеріалом, створює, як ми бачимо, прагмастилістичний механізм зображення ситуації, який частково "перекреслює" принцип лінійного розвитку тексту, насичує синтаксичне ціле такою інформацією, яка може бути природною в контексті "нелінійного" текстотворення. Це дає підстави для потрактування ПК як репрезентанта іншого можливого тексту, що зображає описувані події і ситуації. У зв'язку з цим у семіотичному полі роману формується новий тип співвідношення "текст – позамовна дійсність" у вигляді опозиції "текст – інший текст", обидва компоненти якої співвідносяться з позамовною дійсністю. Контраст, що виникає завдяки поєднанню в одному реченні двох синтаксичних компонентів – ПК і ОК (двох підсистем однієї системи), актуалізує в аналізованому творі мета-відношення "текст – метатекст", створюючи своєрідний мерехтливий семіотичний фон усього роману.

В операціональній площині це пов'язане з феноменом перекодування інформації, тобто перекладом іншою мовою. Доповнення, уточнення і подібні функції ПК у структурі основної частини речення поєднуються з метатекстною функцією, що виникає завдяки тому, що ПК і ОК виступають знаками-репрезентантами різних дискурсивних середовищ та кодів. Це стосується різних мовленнєвих режимів (напр., діалогічного та наративного, внутрішнього мовлення та “зовнішнього” мовлення, переказу та цитування), різних дискурсів та професійних субмов. Вбудовані в основне речення конструкції у дужках (ПК), у цьому разі утворюють з основним реченням (ОК) відношення тотожності (точніше квазі-тотожності), яке втілюється у феномені “перифразування в інших термінах”. Прикладом уживання ПК, які актуалізують мета-відношення і водночас не можуть бути однозначно потрактовані через фактор референції, виступають переклади слова чи виразу спеціальною мовою. Див.: *My patient was one of those singular and unfortunate people who regard their heart ('a hollow, muscular organ,' according to the gruesome definition in Webster's New Collegiate Dictionary, which Pnin's orphaned bag contained) with a queasy dread, a nervous repulsion...* (21), де слово *heart* супроводжується перекладом мовою словниково-енциклопедичних дефініцій.

У наступних фрагментах, де ОК репрезентує авторську нарацію, ПК представляють спеціальні субмови: у першому фрагменті після згадування словників, з якими знайомився Пнін у дитинстві, йде цитата-підзаголовок, яка репрезентує субмову словників та довідкових текстів, а в другому фрагменті ПК є цитатою з підручника з психоаналізу, тобто опису життєвої ситуації в термінах фрейдистської психіатрії: ... *Pnin delicately exiled to a chair on the landing half a dozen forlorn volumes, such as Birds at Home, Happy Days in Holland, and My First Dictionary ('With more than 600 illustrations depicting zoos, the human body, farms, fires – all scientifically chosen'), and also a lone wooden bead with a hole through the centre* (32), ... *that Liza should be treated as a very sick woman (pregnancy being really the sublimation of a death wish)...*(48a). Див. також: *Timofey's mother, a frail, nervous little person with a waspy waist and bobbed hair, was the daughter of the once famous revolutionary Umov (rhymes with 'zoom off') and of a German lady from Riga* (24), де прізвище породжує актуалізацію коду поетичного мовлення, мови рим.

Поєднання ОК і ПК може ґрунтуватися на перемиканні оповідних режимів: 1) наративного та зображального: *Next morning heroic Pnin marched to town, walking a cane in the European manner (up-down, up-down)* (33); 2) наративного та мовленнєвого: *The same afternoon, one of Pnin's students, Charles McBeth ('A madman, I think, judging by his compositions,' Pnin used to say)...* (31a); 3) наративного та режиму авторського коментарю: *As usual he marched to the Periodicals Room and there glanced at the news in the latest (Saturday, February 12 – and this was Tuesday, O Careless Reader!)*... (82). *We arrived at last at Pnin's declaration one day that he had been 'shot', by which, according to the impersonator, the poor fellow meant 'fired' – (a mistake I doubt my friend could have made)* (176).

Отже, розглянутий матеріал дає змогу побачити, що вживання ПК у тексті роману “Pnin” виступає генератором додаткових смислів, які збагачують семантику тексту та його естетичну атрактивність. У розглянутих реченнях з різнореференційними ПК і ОК створюється механізм, що ґрунтується на комбінації комплексних синтаксичних знаків іконічного та символічного типів (за Ч. С. Пірсом). Їх поєднання – завдяки зіставленню знаків, які несуть у собі певні риси референційного об'єкта і які не несуть їх, у межах одного синтаксичного цілого імплікує актуалізацію у свідомості реципієнта двох версій подій – “більш реальну” і “менш реальну”. Відповідно, речення з однореференційними ОК і ПК імплікують додаткові смисли відносно модально-епістемічної позиції суб'єкта текстотворення (оповідача): процес оповіді супроводжується формуванням двох інформаційних потоків, зумовлених зіставленням інформації, яка надається реципієнтові в ході розгортання оповіді, і інформації, що покриває

весь обсяг знань оповідача про "реальні" події ("автор знає більше, ніж розповідає"), завдяки чому виникає контраст і балансування між "облігаторною" і "факультативною" інформацією. Підкреслимо ще раз, що ці два типи додаткових семантичних відношень, що генеруються завдяки парентезі у процесі текстотворення, створюють прагматичний ефект наближення до реальності, сприяючи посиленню контактної функції.

Перспективою подальших досліджень можна вбачати аналіз подібних механізмів не лише у пізній творчості В. В. Набокова, а й у наративній практиці художнього дискурсу другої половини ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойд Б. Владимир Набоков. Русские годы / Брайан Бойд. – СПб. : Симпозиум, 2010. – 696 с.
2. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата : [монография] / Ольга Петровна Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 199 с.
3. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М. : Русский язык, 1982. – 264 с.
4. Ерофеев В. Русский метароман В. Набокова, или В поисках потерянного рая / В. Ерофеев // Вопросы литературы. – 1988. – № 10. – С. 125–160.
5. Классик без ретуши. Литературный мир о творчестве Владимира Набокова : Критические отзывы, эссе, пародии; [под общ. ред. Н. Г. Мельникова ; сост., подгот. текста Н. Г. Мельникова, О. А. Коростелева]. – М. : Новое литературное обозрение, 2000. – 688 с.
6. Мулярчик А. Набоков и "набоковианцы" / А. Мулярчик // Вопросы литературы. – 1994. – Вып. 3. – С. 125–169.
7. Радзівська Т. В. Вставність як стилістичний прийом / Т. В. Радзівська // Актуальні проблеми менталінгвістики : [зб. ст. за матеріалами УІ Міжнар. наук. конф.]. – Черкаси : Ант, 2011. – С. 211–213.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Nabokov V. V. Pnin [Електронний ресурс] / Vladimir V. Nabokov. – Режим доступу : www.Lavachequilit.typepad.com/files/pnin-.pdf

Дата надходження до редакції
22.11.2012